

ISLOM VA RISHTON KULOLCHILIK SAN'ATINING RIVOJLANISHI VA O'ZIGA XOSLIGI

Ruziyev Nuriddin Muxamadaliyevich

Andijon davlat universiteti "Tasviriy va amaliy san'at" kafedrası o'qituvchisi

Jakbaraliyev Ziyodulloh Abdulhamid o'g'li

"Amaliy san'at (badiiy kulolchilik)" ta'lim yo'nalishi talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15074264>

Annotatsiya Ushbu maqolada islom va Rishton kulolchilik san'ati tarixiy rivojlanishi, uslublari va o'ziga xos naqshlari haqida ma'lumotlar keltirilgan. Islom kulolchilik san'ati VII asrdan boshlab shakllangan bo'lib, turli madaniyatlarning ta'siri ostida o'ziga xos naqsh va texnologiyalar bilan boyitilgan. Rishton kulolchilik maktabi esa asrlar davomida o'ziga xos naqshlar va ustoz-shogird an'analarini saqlab kelgan. Maqolada zamonaviy kulolchilikning rivojlanish istiqbollari ham yoritilgan.

Kalit so'zlar: Islom kulolchilik san'ati, Rishton kulolchilik maktabi, naqsh, ustoz-shogird an'anasi, xattotlik, me'moriy bezak, zamonaviy kulolchilik, texnologiya, madaniy meros, sirlangan sopol.

Islom madaniyati o'zining san'at va hunarmandchilik sohasidagi yutuqlari bilan ajralib turadi. Bu jarayonda kulolchilik alohida o'rin egallaydi. Kulolchilik islom sivilizatsiyasining dastlabki bosqichlaridan boshlab rivojlangan va bugungi kunda ham o'zining an'anaviy shakllarini saqlab qolgan. Shu bilan birga, O'zbekistonda ham, xususan, Rishton kulolchilik maktabi o'zining betakror uslublari va naqshlari bilan mashhurdir.

Islom kulolchilik san'atining tarixi va uslubi Islom kulolchilik san'ati VII asrning boshlarida shakllangan bo'lib, dastlab arablar, forslar va Mesopotamiya xalqlari ta'sirida rivojlangan. Islomning tasviriy san'atga qo'ygan cheklovlari natijasida kulolchilik buyumlari odatda geometrik va o'simliksimon naqshlar bilan bezatilgan. Islom kulolchilik maktablari Fors, Misr, Andalusiya va Osiyo hududlarida shakllangan. Xitoy kulolchilik an'analarining ta'siri bilan sirlangan sopol buyumlar keng tarqalgan.

Somoniylar, Saljuqiylar va Safaviylar davrida islom kulolchilik san'ati yuksak cho'qqiga ko'tarildi. Somoniylar davrida "slip rasm" usuli joriy etilib, kulolchilik bezaklarida arab xattotligi muhim o'rin egallagan. Saljuqiylar davrida esa fors kulollari yuqori badiiy qiymatga ega bo'lgan minai texnologiyasini rivojlantirishdi. Safaviylar davrida Xitoy va Osiyo san'atidan ilhomlangan naqshlar keng ommalashdi. Bu davrga oid kulolchilik buyumlari nafis naqshlar, ko'k va oq ranglarning uyg'unligi bilan ajralib turgan.

O'rta Osiyoda kulolchilik san'atining shakllanishi O'rta Osiyo hududida kulolchilik uzoq tarixga ega bo'lib, arxeologik tadqiqotlar natijasida VI-IV ming yilliklarga oid sopol buyumlar topilgan. Eneolit davri kulolchilik buyumlari konussimon, yarimsferik, sferik va silindrsimon shakllarga ega bo'lib, bezak turlari bo'yicha farqlangan. O'rta Osiyo kulolchilik san'ati bronza davridan boshlab yanada rivojlanib, me'moriy san'at bilan chambarchas bog'liq holda shakllangan. Xususan, Xorazm, Samarqand va Buxoro hududlarida topilgan sopol buyumlar bu hududlarning ilg'or kulolchilik an'alariga ega bo'lganidan dalolat beradi.

Rishton kulolchilik maktabining xususiyatlari Rishton kulolchilik maktabi O'zbekistondagi eng mashhur kulolchilik markazlaridan biri bo'lib, uning tarixi ming yillar bilan o'lchanadi. Rishton kulollari o'z ishlarida asosan tabiiy materiallardan – ko'k va oq sir bilan bezatilgan sopol buyumlardan foydalanadilar. XIX asrga kelib Rishton kulolchilik buyumlari Xitoy chinnilariga o'xshatilib ishlab chiqarila boshlangan. Xususan, feruza va oq rangdagi sirlangan buyumlar ustida ko'k va to'q-qizg'ish naqshlar aks ettirilgan.

Rishton kulolchiligida eng ko'p ishlatiladigan naqshlar quyidagilardir:

- "Chorbarg" – to'rtbargli o'simlik naqshlari
- "Bodomgul" – bodom shaklidagi bezaklar
- "Islimiy" – o'simlik shoxlaridan ilhomlangan naqshlar
- "No'xat" – nuqtali naqshlar bilan bezatilgan buyumlar
- "Anorgul" – anor shaklidagi naqshlar
- "Girih" – murakkab geometrik naqshlar

Rishton kulollari ustoz-shogird an'alariga katta e'tibor berib, hunarni avloddan-avlodga yetkazib kelmoqda. Rishton kulolchiligida o'simliksimon naqshlar, "bodomgul", "anorgul", "barg", "sarv" kabi elementlar ommalashgan. XIX asrda Rishton kulollari buyumlarni Xitoy seladon chinnisiga o'xshatib, ularga feruza va oq sir berishgan. Bugungi kunda Rishton kulolchilik san'ati O'zbekiston va butun dunyoda katta e'tirofqa sazovor bo'lgan. 2021 yilda Rishton kulolchilik markazi ochilib, bu san'atni yanada rivojlantirishga xizmat qilmoqda.

Zamonaviy kulolchilik va uning istiqbollari Bugungi kunda O'zbekistonda kulolchilik san'ati zamonaviy texnologiyalar bilan boyitilmoqda. Rishton kulolchilik buyumlari nafaqat ichki bozorga, balki xorijiy davlatlarga ham eksport qilinmoqda. Usta kulollar an'anaviy naqshlarni saqlagan holda, yangi shakllar va uslublarni sinab ko'rishmoqda. Yangi texnologiyalar, jumladan, 3D dizayn va kompyuter texnologiyalari yordamida kulolchilik an'alarini zamonaviylashtirish imkoniyati mavjud.

Bugungi kunda Rishtonda ochilgan kulolchilik markazi yosh avlodni bu san'atga jalb qilish va hunarmandchilikni rivojlantirish maqsadida faoliyat yuritmoqda. U yerda nafaqat tajribali ustalar, balki yosh ijodkorlar ham o'z ishlarini namoyish etish va tajriba almashish imkoniyatiga ega.

Xulosa Islom kulolchilik san'ati asrlar davomida turli xalqlarning an'analarini o'zida mujassamlashtirgan holda rivojlandi. O'zbekistonda esa Rishton kulolchilik maktabi xalqimizning boy madaniy merosining ajralmas qismi sifatida e'tirof etiladi. Bugungi kunda ushbu san'at turi zamonaviy texnologiyalar bilan uyg'unlashib, o'zining an'anaviy shaklini saqlab qolgan holda yangi bosqichga ko'tarilmoqda. Rishton kulolchilik san'ati nafaqat hunarmandchilik, balki milliy madaniyatimizning muhim qismi sifatida e'tirof etiladi. Kelajakda bu soha yanada rivojlanib, xalqaro miqyosda ham o'z o'rnini mustahkamlashiga ishonch bildirish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Алиева С.Ш. "Художественная керамика Узбекистана IX – начала XXI в." – Т., 2009.
2. Акилова К.Б. "Народное декоративно-прикладное искусство Узбекистана XX века: проблемы развития." – Т., 2002.
3. Raximov M.K. "Xudojestvennaya keramika Uzbekistana." – Т., 1961.
4. Nozilov D.A. "O'rta Osiyo dizayni tarixidan." – Toshkent, 1998.
5. Internet manbalari: www.academy.uz, www.stateartmuseum.uz, www.temurid.uz.

